

Teleki Mihály levelezése.¹

Az 1670-ik évvel fordulat áll be hazánk történetében. Nehány évi belső forrongás és fokozódó elégedetlenség után ez évben ismét törésre kerül a dolog. A magyar nemzet kénytelen újra fegyverhez nyúlni törvényben biztosított, de a hatalom által tiszteletben nem tartott jogai és szabadsága védelmére. Erdély nem maradhatott ki e küzdelemből. A kimaradást régi hagyományai sem engedték volna meg. Részt vett tehát benne a tőle kitelhető erővel és buzgalommal. Teleki Mihályt a harcolók között találjuk. Nemcsak mint tanácsadó, irányító szerepelt, hanem részt vett a harcokban is.

Teleki Mihály, mint a még gyermek Tökölyi Imrének a máramaros-megyei főispánságban helyettesítője, 1670 első napjaiban Máramarosba ment. Januárus 18-ikán Huszton volt. E nap halt meg Huszton Rhédey Ferencz exfejedelem özvegye, Bethlen Druziánna. Az elhunytnek törvényes örökösei a még mindig Törökországban élő Zólyomi Miklós, a gróf Tökölyi István gyermekei és Barkóczi Sándorné lettek volna, de az erdélyi fejedelmi tanács már azelőtt kimondotta, hogy Husztot magánember birtokába — főleg magyarországiéba — nem engedi, hanem az örökösöket kárpótolja. Teleki-nek most e határozat értelmében kellett eljárnia. A várórségnek azt a részét, a melyik a fejedelem hűségére megesküdni nem akart, eltávolította, másokkal pótolta, ezeket a megmaradottakkal együtt Apafi hűségére megeskette s a várat minden váratlan megtámadás esetére biztosságba helyezte. Érezte ugyan, hogy intézkedései által Tökölyi Istvánnal való barátságát kockáztatja, de a mint egyik levelében Naláczy Istvánnak írta, barátságért fejedelmét, hazáját el nem árúlja, E hűségének jutalma a tanácsúri méltóságon kívül; a mit 1670 februáriusban nyert el, a huszti főkapitányság is volt. Szerencsés volt Apafinak e választása a magyarság szempontjából is, mert nem volt közönyös dolog, hogy a mikor Magyarországon az elkeseredés kitöréssel fenyegetett, Erdélynek ezen oldalon levő határán két olyan erős vár, mint Kővár és Huszt, Teleki Mihály személyében olyan ember parancsnoksága alatt álljon, a ki az egész Erdélyben a legtisztább eszű, a legelszántabb szívű

¹ A Széki gróf Teleki-család és a M. T. Akadémia költségén kiadja a Magyar Történelmi Társulat. Szerkeszti Gergely Sámuel. Ötödik kötet. 1670—1671. Budapest, 1910. 8-rétű XLIII és. 666 lap.

volt és a ki a magyarországi ügyeket legközelebbről ismerte, a magyarok törekvéseivel leginkább rokonszerívezett.

Az által, hogy Teleki Mihály Husztot a fejedelem és az ország számára biztosította, nem került le a napirendről Huszt birtoklásának kérdése. A jelen kötetben még többször találkozunk vele. Vittnyédi István még Bethlen Druzsiánna halála előtt e tárgyban írta Telekinek utolsó hosszú levelét. Keczer Menyhért januárius 23-ikán kelt levele szerint csak elhúlt rajta, a mikor hallotta, hogy Teleki Mihály a fejedelem parancsolatjából már is hozzányúlt a várhoz és hogy gróf Tökölyi István „mily gyalázatosan lett világ csúfjává.” Maga gróf Tökölyi István nagy bizalmatlanságot látott ez eljárásban maga iránt a fejedelem részéről. Fáradhatatlanul írta a leveleket úgy Apafinak, mint Telekinek, sürgetve a vár visszaadását. Inkább akarna a sirban lenni, mintsem hogy egyetlen fiát így eltemetve látni. Vagy adják vissza a várat az örökösöknek, vagy pedig másképpen elégítsék ki őket. De a fejedelem a kártalanítással is késedelmeskedett. Ez a késedelmeskedés keltette fel Bánffy Dénesben azt a gondolatot, hogy a kárpótlási összeg letételével Husztot megszerezhetné magának. Több levélben fordul elő Bánffynak ez a törekvése. „Nagy becstelenségére” neki sem sikerült Husztot magáévá tenni, Teleki is a Bánffy melletti közbenjárásával a fejedelem-asszony neheztelését vonta magára.

Huszt birtoklásának kérdése csak alárendelt fontosságú volt más égetőbb kérdések mellett. Ilyen volt például a török határrendezés kérdése, mely ezen években foglalkoztatta Apafi kormányát. A szomszéd török pasák ugyanis Erdély rovására szerettek volna meggazdagodni. Nem volt nekik elég, hogy rablócsapataik az országba be-beütöttek, honnan sok pusztítás után zsákmánnyal megrakodva tértek vissza, embereket vágtak le, vagy hurczoltak el, hanem e mellett a portán alaptalan vádaskodásokkal állottak elé a fejedelem ellen. A jenői pasának például az volt a vádjá, hogy a fejedelem nem akarja kiadni nekik azt a 49 falut, melyek a Piri pasa defftere szerint őket illetik. A váradi pasa pedig ugyancsak a Piri pasa deffterére hivatkozva 1671 végén egész vármegyéknek Váradhoz csatoltatását sürgette a portán, a mi ha teljesedésbe ment volna, Erdély tekintélyes része egyfelől Bethlenig, másfelől a Mezőségig török birtok lett volna. Méltán irhatta Apafi Telekinek, hogy ha ez a dolog jó karban nem állítatik, ne bizzék senki édes hazájához, feleségéhez, gyermekihez. A váradi pasa azon hamis váddal is állott elő a portán, hogy Apafi Várad közelében öt várat építtetett a török ellen, úgy hogy ők ki sem tudnak mozdulni Váradról. A mint a levelekből olvashatjuk, sok keserű órát szerzett, sok oknélküli költséget és követjáratást vont maga után a szomszéd pasáknak ez a telhetetlen kapzsisága, a mi ellen Apafi nem volt képes olyan erélylyel fellépni, mint nagynevű elődjei; tekintélye sem volt hozzá; kénytelen volt tehát nagy pénzbeli áldozatokkal a diván ülő vezérek „elméjének meg-

csinálásához" folyamodni; de még ha ez ideig-óráig sikerült is, állandóan Damokles-kardként fenyegette a még mindig a portán tartózkodó Zólyomi Miklósnak jelöltsége a fejedelmi székre.

Apafinak és országának ezen szánalmas helyzetéből önként érthető, hogy minő törékeny nádszálra akartak támaszkodni a magyar interessatusok, a mikor Apafitól és Erdélytől vártak támogatást. Mert Apafira nézve elretentő példa volt II. Rákóczy György gyászos bukása, a porta határozott engedelme nélkül nem mert megmozdulni. De a porta beleegyezését ismételve szorgalmazta. 1670 elején is e végett időzött Rozsnyai Dávid a fővezérnél Candiában. Apafi a Rozsnyai visszatérését várta csak, hogy határozott válaszszal bocsáthassa el a magyar elégületlenek követét, Ispán Ferenczet, a ki 1669 végén Erdély beavatkozása kieszközlésére jött Apafi udvarába. De a Rozsnyai Dávid által hozott hír lesújtó volt Apafira: Zrinyi Péter is keresi a török segítséget; magának Magyarországot kéri évi adó mellett, vejének, Rákóczi Ferencznek pedig az erdélyi fejedelemséget. Engedélyt tehát a magyarországi ügyekbe fegyveres beavatkozásra a fejedelem ezúttal sem kaphatott.

Ispán Ferenczcel egy időtájt lett elbocsátva a bécsi udvar követe Kászonyi Márton is. Küldetése célja volt, hogy Erdélyt a magyarországi mozgalmaktól visszatartsa. Jövetele hírét általános bizalmatlansággal fogadták és Kászonyit semmitmondó válaszszal bocsátották vissza.

A Magyarországon most bekövetkezett eseményekről a Telekinek írt levelek bő részletességgel emlékeznek meg. Már a murányi értekezletre — 1666-ban — a magyarországi elégületlenek főbjei Apafitól a Telekitől Mihály kiküldetését kérték. Teleki azóta állandó levelezést tartott velök, akik teljesen biztak Telekiben s a dolgok fejlődéséről pontosan értesítették őt. Leginkább Teleki útján értesült Apafi is a Magyarországon történekről; mert Teleki mint kövári, 1670 elejétől kezdve mint huszti főkapitány is, nem tévesztette el szeme elől a magyarországi dolgokat. Zrinyi Péter és Rákóczi Ferencz fegyverfogása, az utóbbi által elért sikerek, vérmes remény a nemzet igazsága diadalában, azután Zrinyi és Frangepán Ferencz oktan bécsi útja, fogságba vettetése, Rákóczi Ferencznek a bécsi hatalom előtt meghunyászkodása, a nemzet nagy csalódása, elcsüggedése, ellentállás nélküli meghódolása, a győztes hatalom gögje, bosszúvágya, üldözések politikai és vallási meggyőződésért stb., stb. mind visszatükröznek e levelekben.

A mind sűrűbben érkező gyászos hírek feledtették Apafival azon megbántást, a mi Zrinyi Péter részéről azáltal érte, hogy az erdélyi fejedelemséget vejének akarta megszerezni; csak arra gondolt, hogy nemzete, vallása üldözésnek van kitéve Magyarországon; hogy mindkettőt komoly veszély fenyegeti s ha a porta határozott tilalma ellenére nem siethetett is a veszélyben forgók védelmére, a mint ezek kívánták és leveleikben sürgették, azt legalább, a mi módjában állott, igyekezett érdekökben elkövetni. Követe által kereste meg az üldözöttek érdekében a bécsi udvart; mene-

déket adott azoknak, a kiknek sikerült az üldözés elől elvonni magokat s elérni az erdélyi területet; megtagadta kiadásukat; a mikor pedig alaposnak látszott az az aggodalom, hogy a császári hadak a menekültek kézrekerítése végett Erdély semlegességét sem respektálnák, figyelő hadat küldött Dés vidékére, melynek fejévé Teleki Mihályt tette. Mindez nem elégítette ki a bujdosókat, kik az erdélyi fejedelemtől a magyarországi ügyekbe fegyveres beavatkozást sürgettek s mikor látták, hogy ezt a porta tilalma miatt meg nem nyerhetik, 1671 közepén a magok részéről Petróczi Istvánt és Szepesi Pált küldték a portára, azon kéressel, hogy a török őket segítse meg. Útjuk eredményéről Teleki Mihálynak írt leveleiből értesülünk.

A jelen kötet ismertetésének teljessége azt kívánná, hogy felsoroljunk egyes epizódyszerű részleteket is, a miknek megvan a magok fontossága, ha nem állanak is szorosabb összefüggésben a főeseményekkel. Ez talán messze vezetne; de mégis érintenünk kell egy pár olyan részletet, a mik az eddigi történeti felfogást módosítják. Nem áll például egynémely történetíró amaz állítása, hogy Bornemissza Anna férjét, Apafit, a magyar ügyekbe fegyveres beavatkozásra ösztönözte volna és hogy erre Bornemissza Annát a Bethlen Gábor és I. Rákóczy György példája lelkesítette volna. Bornemissza Anna már 1666-ban figyelmeztette levelében a murányi értekezletre készülő Telekit, hogy csak meghallgassa, a mit mondanak, de ő maga ne tegyen semmi ígéretet. Jelen kötetben pedig két leveléken is a fegyveres beavatkozás ellen nyilatkozik. Nem találjuk a levelek által igazolva némelyeknek azt a nézetét sem, hogy ebben az időben Béli Pál lett volna a fejedelem legmeghittebb tanácsadója. Béli rendszeren távol volt a fejedelmi udvartól s noha az ország főgenerálisa volt, mégis levelében ő maga panaszkodik, hogy véleményét kisebb dolgokban sem méltányolják. Annak a felfogásnak pedig, hogy Béli 1670-ben és 1671-ben békéltető, közbenjáró lett volna Bánffy Dénes és Teleki Mihály között és hogy ő akadályozta volna meg ezen időben a két utolsó között a végleges szakítást, Bánffy Dénes levelei, miket Teleki Mihálynak írt, kétségbevonhatlanul ellene mondanak. Béli különben Teleki Mihálynak írt leveleiben nem szokott Bánffyról megemlékezni, míg ellenben Bánffy ellenséges indulata Béli iránt több levelében van kifejezve.

De Bánffy nemcsak Béli-t vádolja, hanem több levelében a fejedelemre is panaszkodik. E panaszos helyekből az tűnik ki, hogy az a feszültség Bánffy és Apafi közt, melynek a megelőző kötetekben is több helyen akadunk nyomára, ezen időben sem szűnt meg. Talán ezen feszültség is volt az oka, hogy Telekinek minden jóakarató törekvése Bánffy számára Husztot megszerezni, a mint ezt Telekinek a jelen kötetben (277. sz. a.) közölt saját kezűleg írt leveléből is olvashatjuk, sikerrel nem járhatott.

(Kolozsvár)

Dr. Gergely Sámuel